

Dr hab. Telka Lucyna
Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Społecznej i Resocjalizacji

**Ogólnopolskie Seminarium Naukowe *Towarzyszenie dziecka w rozwoju*
Łódź 4-5 kwietnia 2024**

**Towarzyszenie w rozwoju dziecka w żłobku z perspektywy „postawy
obserwującej” wychowawcy**

referat

Koncepcja pedagogiczna, towarzyszenie w rozwoju dziecka jest realizowana od wielu lat w łódzkich żłobkach publicznych, i tak jak inne niedyrektywne koncepcje wychowania realizowane w polu praktyki – np. E. Pikler realizowana we Francji, L. Malaguzziego, A. Fortunatiego realizowana we Włoszech – zawiera propozycję kształtowania przez wychowawców małego dziecka warsztatu pracy opartego na **obserwacji**.

Analiza wyników badań przeprowadzonych w łódzkich żłobkach publicznych na przełomie lat 2020-2021 pokazuje, że wychowawcy realizują koncepcję **towarzyszenia w rozwoju** z uwagi na dziecko. Na podstawie analizy wypowiedzi narratorek oznacza to, że uzasadnień dla swoich działań wychowawcy poszukują w wiedzy teoretycznej oraz poprzez obserwowanie rozwoju dziecka, jego aktywności, by odpowiadać na sygnały wysyłane przez nie. Dzieci bowiem, jak wskazuje jedna z narratorek, „**uczą nas obserwacji potrzeb**, uczą umiejętności ich zaspokajania, czasem dzieci mają inne spojrzenie na pewne rzeczy – to jest też dla nas jakieś doświadczenie”.

Narratorki akcentują przede wszystkim obserwację dziecka, która realizowana jest „na co dzień”. Wychowawca jest obserwatorem pola praktyki „**na gorąco**”, „tu i teraz”, przygląda się dziecku, jego aktywności, jest blisko, zatrzymuje się, gromadzi informacje. Służą mu one do kształtowania relacji z dzieckiem, do jego poznawania, do zrozumienia, do tworzenia warunków jego aktywności, samodzielności, sprawczości.

Narratorki wskazują także wykorzystywanie danych z obserwacji w analizowaniu zdarzeń z pola praktyki. Jak wskazuje jedna z wypowiedzi, obserwacja „jest wyznacznikiem mojej pracy, refleksji, **rozmowy z koleżankami**”. Obserwacja rozumiana jest jako kluczowe zadanie opiekunek, pomaga bowiem poznawać siebie, wspierać samokształcenie wychowawcy.

Obserwacja dotyczy poznawania każdego dziecka z osobna oraz życia grupy wychowanków, a także towarzyszących im dorosłych. Jest spożytkowana w kształtowaniu **relacji** wychowawcy i dziecka, oraz w **refleksji** nad praktyką.

Obserwacja jest zatem sposobem **bycia** wychowawcy¹, a także **narzędziem** poznawania działań wychowawczych.

Obserwacja jako sposób bycia wychowawcy nazwana została „postawą obserwującą”. Termin ten sformułowała G. Appell. Jej zdaniem obserwuje się po to, by znaleźć właściwy sposób budowania relacji z każdym dzieckiem², by kształtować umiejętność wychowawcy do zdawania sobie sprawy z istnienia sytuacji nazywanych „**małe nic**”³, które przejawiają się jako gest, słowo, mimika, trwają krótko ale mogą być przeżywane przez dziecko w sposób, który umyka wychowawcy. Obserwacja wnikliwa, uważna pozwala wychowawcy stawać się wrażliwym na „**ukryte**” wiadomości od wychowanka.

Poglądy G. Appell⁴ na niedyrektywne działania wychowawcy wskazują, że obserwowanie małego dziecka pozwala wychowawcy poznawać je po to, by warunki jego rozwoju były organizowane i reorganizowane dzień po dniu w odniesieniu do jego aktywności, ciekawości i rozwoju. Autorka podkreśla, że obserwowanie dziecka pozwala wychowawcy kształtować własną uwagę, wyobraźnię i wrażliwość zorientowaną na dziecko.

„Postawa obserwująca” wychowawcy, który realizuje koncepcję towarzyszenia w rozwoju wychowanka, zawiera wrażliwość na wiadomości, sygnały od dziecka, gotowość do słuchania, obserwowania i myślenia nad tym, co wychowawca słyszy i obserwuje, oraz umiejętność przywoływania właściwych działań, które podtrzymują relację z dzieckiem⁵.

¹ Siguret P. (2001), *La fonction observante dans l'accueil mère-bébé*, "Le Journal des Professionnels de l'Enfance", nr 10, s.21.

² Cardo M.-P. (2001), *Sous le regard de l'assistante maternelle*, "Le Journal des Professionnels de l'Enfance", nr 10, s.22.

³ Zejgman J.-M. (2001), *Tout observer et trouver les mots justes*, "Le Journal des Professionnels de l'Enfance", nr 10, s.29.

⁴ Appell G. (2002), *Petite enfance: avant Lóczy et après*, "Vers Education Nouvelle", nr 506, s. 17.

⁵ Imbert F. (1992), *Vers une clinique du pédagogie. Un itinéraire en science de l'éducation*, Éditions Matrice, Vigneux.

Obserwowanie to wymiana spojrzeń i gestów pomiędzy wychowawcą i dzieckiem, swoisty dialog, które daje dziecku poczucie bycia w polu uwagi, bycia dostrzeganym i rozumianym.

Laurence Rameau⁶ dopełnia ten opis zaznaczając, że do wychowawcy należy sygnalizowanie dziecku, że dobrze je widzi podczas jego aktywności. Autorka podkreśla, że wychowawca może spojrzeniem przekazywać dziecku wiadomość: „Widzę cię, wiem kim jesteś, przedstawiam się tobie, jesteś dla mnie ważny”⁷. Dzięki tej wymianie spojrzeń dziecko zadaje pytania wychowawcy i odczuwa jego wsparcie i zainteresowanie. Wychowawca stara się zrozumieć, co robi dziecko, jaki sens dla niego ma podejmowana aktywność. „Postawa obserwująca” ma na celu respektowanie jakości obecności dorosłego w relacji z dzieckiem na rzecz towarzyszenia mu w rozwoju, wspieraniu autonomii dziecka, chronieniu go przed zależnością od dorosłego.

Przedstawię teraz przykład zdarzenia z Instytutu Łóczy, w którym, na podstawie koncepcji pedagogicznej E. Pikler, **indywidualizowano relacje** dziecka i wychowawcy, ponieważ uwypukla on **cechy „postawy obserwującej”** wychowawcy, czas, rytm dostosowane do oczekiwań dziecka.

Przykład:

Podczas posiłku wychowawca przygotowuje łyżkę z jedzeniem, ale czeka na decyzję dziecka o jego zjedzeniu. Stwarza warunki podczas posiłku, ale to dziecko je wykorzystuje. Wychowawca jest cierpliwy, dostosowuje się do tempa dziecka, ale gdy posiłek jest skończony i dziecko uderza z ciekawością łyżką o stół, wychowawca werbalizuje sytuację: „podaj mi łyżkę, proszę. Wszystko jest zjedzone”. Czeką, patrzy na dziecko. Dziecko zastanawia się i oddaje łyżkę. Wychowawca respektuje aktywność dziecka, szanuje jego ciekawość, prawdopodobnie zabawę dźwiękiem, jest cierpliwy, tworzy warunki aby dziecko kooperowało z dorosłym, było sprawcze, podejmowało decyzje.

W żłobku posiłek odbywa się zazwyczaj w grupie dzieci. Ch. Schuhl⁸ formułuje tezę, że **każde słowo, każdy gest**, przemieszczenie się wychowawcy ma znaczenie dla każdego dziecka, **wspiera je lub niepokoi**.

⁶ Rameau, L. (2017). *L'itinérance Ludique. Une pédagogie pour apprendre à la crèche*. Ed, Dunod, Malakoff.

⁷ Tamże.

⁸ Schuhl, Ch. (2019). *Remédier aux douces violences. Outils et expériences en petite enfance*. Lyon: Chronique Sociale, s. 32.

Przykłady zaczerpnięte z publikacji Ch. Schuhl, dotyczą słów wypowiedzianych przez wychowawcę przy dziecku podczas posiłku: „znowu chcesz, aby ci pomóc?” „jeszcze jesz?” „nie zjadłeś prawie nic”.

Wyrażana słowami aktywność wychowawcy jest zwyczajowa, przywołana stosunkowo szybko jako pomysł, gotowy, rutynowy, znany na pamięć, na rozwiązanie danej sytuacji. Nie zwraca on uwagi na to, co powiedział do dziecka oraz, że jego słowa są oceną dziecka, nie wspierają jego autonomii. Dziecko jest pozostawione samo z przeżyciami emocjonalnymi wywołanymi słowami dorosłego.

Wychowawca jest przy dziecku jednak nie przyjmuje postawy obserwującej.

M.-A. Fontaine⁹ poddała **krytyce przekonanie** wychowawców, że przecież obserwują cały czas. W publikacji autorki wielokrotnie powtarzana jest fraza: **zanim powstanie przekonanie o tym, co robić, trzeba przeznaczyć czas na obserwację pola praktyki, tego jak działają wychowawcy, ponieważ niejednokrotnie wychowawcy nie robią tego, co sądzą, że robią.**

Według J.-M. Barbiera¹⁰ **obserwacja** jest działaniem zorientowanym na **transformację** przekonań podmiotu/wychowawcy na temat przebiegu aktywności. Pozwala „**odkrywać**” to, co niecodzienne i wymagające namysłu.

Powyższe przykłady słów wypowiedzianych przez wychowawcę ujawniają **rutynę**.

Ch. Schuhl proponuje zatem, aby wychowawcy pytali o swoje działania, o słowa wypowiedziane do dziecka a następnie obserwowali swoje relacje z dzieckiem. Mobilizować mogą następujące pytania:

Kiedy podczas posiłku zostały wypowiedziane powyższe słowa, ile razy, do którego dziecka/dzieci, jak dziecko odebrało te słowa, czy wychowawca patrzył na dziecko, gdy je wypowiadał?

⁹ Fontaine A.-M. (2016), *L'observation professionnelle des jeunes enfants. Un travail d'équipe*. Savigny-sur-Orge: Édition Philippe Duval, s. 312.

¹⁰ Barbier, J.-M. (2016), *Leksykon analizy aktywności. Konceptualizacje zwyczajowych pojęć*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 41.

Warunki rozwoju proponowane wychowankowi oraz cechy aktywności dziecka w tych warunkach mogą, dzięki obserwacji, stać się przedmiotem rozpoznania, wątpliwości, ciekawości wychowawców, pytania, czy może być inaczej?

Kolejny przykład zaczerpnięty z publikacji M.-A. Fontaine na temat obserwacji w żłobku, przedstawia problem dostrzeżony przez wychowawców podczas posiłku.

Przykład:

Wychowawcy zwrócili uwagę, że dzieci często płaczą w jadalni. Hipoteza dotycząca powodu tej sytuacji zwracała uwagę na przemieszczanie się dorosłych podczas posiłku. Kilkudniowe obserwowanie dotyczyło aktywności dorosłych takich, jak wejście, wyjście z jadalni, wytarcie nosa dziecku, sięganie po zeszyt dla rodziców, by zapisać informacje o przebiegu posiłku danego dziecka, odprowadzanie dziecka, które już zjadło do sypialni. Analiza danych dokonana przez wychowawców pokazała im, że istnieje powiązanie pomiędzy nasilaniem się płaczu dzieci a sytuacją gdy wychowawca odchodził od stołu. Zmiany podjęte przez wychowawców dotyczyły minimalizacji swojej aktywności podczas posiłku zorientowanej na inne czynności niż posiłek właśnie. Zmiany są z pozoru tylko proste. Wcześniej przecież nie zwracano uwagi na nadmierną mobilność dorosłych.

W koncepcji towarzyszenia w rozwoju dziecka wychowawca postrzegany jest jako badacz pola praktyki wrażliwy na szczegóły, uczący się, pytający o swoją praktykę, przygotowujący narzędzia gromadzenia informacji, analizujący, projektujący zmiany, wprowadzający je do pola praktyki.

„Obserwowanie jest sercem zawodu wychowawcy i racją/powodem dla refleksji nad działaniem”¹¹.

Obserwowanie pojmowane jest jako rodzaj pracy intelektualnej (stawianie pytań, wątplenie, krytyczność), emocjonalnej (ciekawość, wytrwałość, zdziwienie, gotowość do zmian) i społecznej (uwaga, wrażliwość, porozumiewanie się), którą można syntetycznie przedstawić za pomocą słów – **zobaczyć, zapisać, odczytać ponownie, rozmawiać, myśleć, zmieniać.**

¹¹ Schuhl Ch. (2019), *Remedier...*, op.cit., s. 32.

Jako praca obserwacja **musi** mieć swój cel, być przygotowana, zorganizowana, zrealizowana i prowadząca do rezultatów, które **dają do myślenia**¹².

Analizowanie działań wychowawczych na podstawie danych z obserwacji sprzyja pielęgnowaniu postawy obserwującej wychowawcy. Pokazuje jak podjąć wysiłek, by dostrzec problem, „zatrzymać się” , by przywracać poczucie bezpieczeństwa, sprawstwa dziecka, by sprzyjać jego rozwojowi w placówce, równoważyć relacje dziecka i wychowawcy. G. Appell¹³ charakteryzując następstwa poznawania pola praktyki przez wychowawców, wskazuje między innymi, że: dorośli **uczy się** dawać dziecku czas na aktywność, uwzględniać możliwości dziecka, oczekiwania, **uczy się** otwierać przestrzeń dla wyrażania siebie przez wychowanka, kształtuje wrażliwość na sygnały pokazywane przez dziecko, **uczy się** adekwatnie na nie odpowiadać.

¹² Fontaine M.-A., (2016), *L'Observation...*, op.cit., s. 27.

¹³ Appell G. (1995), *Quelle observation pour accompagner un enfant en collectivité*, w : M.-B. Lacroix, M. Monmayrant, *Les liens d'émerveillement. L'observation des nourrissons selon Esther Bick et ses applications*, Érès, Paris, s. 104-105.

